

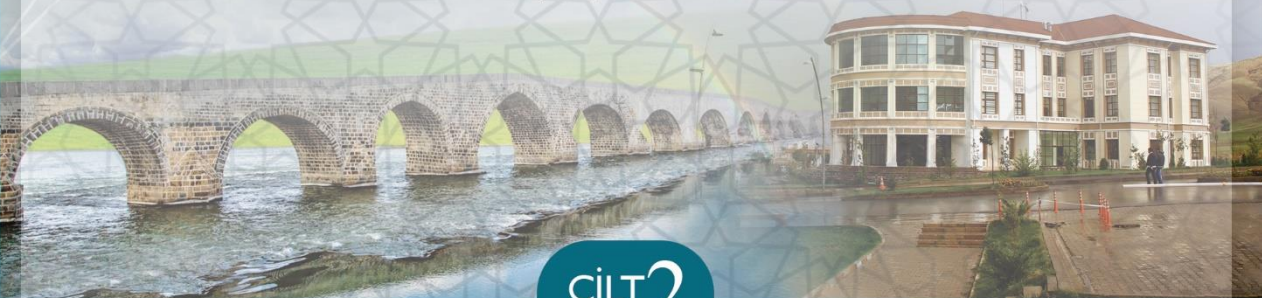

ÜNİDAP ULUSLARARASI BÖLGESEL KALKINMA KONFERANSI “SOSYAL KALKINMA” 28-30 Eylül 2016

UNIDAP INTERNATIONAL
REGIONAL DEVELOPMENT CONFERENCE
“SOCIAL DEVELOPMENT”
28-30 September 2016

KONFERANS BİLDİRİLERİ CONFERENCE PROCEEDINGS

unidap.alparslan.edu.tr

ÜNİDAP ULUSLARARASI BÖLGESEL KALKINMA KONFERANSI “SOSYAL KALKINMA” 28-30 Eylül 2016

UNIDAP INTERNATIONAL
REGIONAL DEVELOPMENT CONFERENCE
“SOCIAL DEVELOPMENT”
28-30 September 2016

KONFERANS BİLDİRİLERİ CONFERENCE PROCEEDINGS

unidap.alparslan.edu.tr

**ÜNİDAP ULUSLARARASI BÖLGESEL KALKINMA KONFERANSI
KONFERANS BİLDİRİLERİ**

UNIDAP INTERNATIONAL REGIONAL DEVELOPMENT CONFERENCE
CONFERENCE PROCEEDINGS

2. CİLT ISBN: 978-605-65712-1-3 (Tk.)
978-605-65712-3-7

EDİTÖRLER / EDITORS

Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER

Yrd. Doç. Dr. Atik ASLAN

EDİTÖR YARDIMCILARI / ASSISTANT EDITORS

Yrd. Doç. Dr. Adem LEVENT

Yrd. Doç. Dr. Salih ÖZER

Arş. Gör. Abdulmecit YILDIRIM

Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ

Arş. Gör. Vedat ALMALI

DİZGİ / TYPSETTING

Arş. Gör. Abdulmecit YILDIRIM

TASARIM / DESIGN

Uzm. Serdar DİK

BASKI / PRESS

Aralık / December 2016, MUŞ

© MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın her türlü yayın hakkı Muş Alparslan Üniversitesi'ne aittir. Üniversitenin yazılı izni olmadan, tanıtım amaçlı toplam bir sayfayı geçmeyecek alıntılar hariç olmak üzere, hiçbir şekilde kitabın tümü veya bir kısmı herhangi bir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz. Yazıların etik ve yasal sorumluluğu yazarlara aittir.

Basım Yeri:

KONFERANS ONURSAL BAŞKANLARI / CONFERENCE HONORARY CHAIRS

Lütfi ELVAN - Kalkınma Bakanı

Dr. Cevdet YILMAZ - Kalkınma Eski Bakanı

Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT - Muş Alparslan Üniversitesi Rektörü

KONFERANS ONURSAL EŞ BAŞKANLARI / CONFERENCE HONORARY CO-CHAIRS

Adnan DEMİR - DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı

Dr. Emin Yaşar DEMİRCİ - DAKA Genel Sekreteri

Doç. Dr. Hüsnü KAPU - SERKA Genel Sekreteri

Dr. Mehmet Ali ÇAKAL - KUDAKA Genel Sekreteri

DÜZENLEME ve YÜRÜTME KURULU / ORGANISING AND EXECUTIVE COMMITTEE

Başkan / Chairman

Prof. Dr. Abdüllatif TÜZER - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Üyeler / Members

Doç. Dr. Ömer Faruk ALTUNÇ

Doç. Dr. Yusuf BATAR

Yrd. Doç. Dr. Adem LEVENT

Yrd. Doç. Dr. Atik ASLAN

Yrd. Doç. Dr. Berat ÇİÇEK

Yrd. Doç. Dr. Demet DENİZ

Yrd. Doç. Dr. Fırat KURT

Yrd. Doç. Dr. İskender DÖLEK

Yrd. Doç. Dr. Kasım MÜMİNOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Orhan KESKİNTAŞ

Yrd. Doç. Dr. Ömer ARSLAN

Yrd. Doç. Dr. Salih ÖZER

Öğr. Gör. Harun DEMİR

Arş. Gör. Abdulmecit YILDIRIM

Arş. Gör. Aslıhan YENİÇERİ ALTINTAŞ

Arş. Gör. Emine ULU

Arş. Gör. Murat PARLAKPINAR

Arş. Gör. Pınar KAYALI

Arş. Gör. Vedat ALMALI

Okt. Ayşegül HERDİLİ

Uzm. Serdar DİK

Fuat ÖZKAN

BİLİM KURULU / SCIENCE COMMITTEE

Başkan / Chairman

Yrd. Doç. Atik ASLAN- Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Üyeler / Members

Prof. Dr. Abdullah Kıran - Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Abdüllatif Tüzer - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ahmet Balkaya - 19 Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

Prof. Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi

Prof. Dr. Amil Muharramaov - Bakü Devlet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Aydın Büyüksaraç - Bitlis Eren Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi

Prof. Dr. Aylin Görgün Baran - Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Ayten Öztüfekçi Önal - Tunceli Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi

Prof. Dr. Bayram Coşkun - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Bekir Berat Özipek - Medipol Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi

Prof. Dr. Cem Saatçioğlu - İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi

Prof. Dr. Cevad Selam- Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Duran Bolat - Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Veteriner Fakültesi

Prof. Dr. Ellen Pirro - Iowa State University, Faculty of Political Science

Prof. Dr. Emin Erdem - Iğdır Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Emine Feryal Turan - Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

Prof. Dr. Erdal Necip Yardım - Mus Alparslan Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi

Prof. Dr. Ertuğrul Yaman - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsani Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Esma Durugönül - Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. Esvet Akbaş - Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Fen Fakültesi

Prof. Dr. Hacı Ağa Rüstembeyov - Bakü Devlet Üniversitesi

Prof. Dr. Hüsamettin Bulut - Harran Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi

Prof. Dr. İbrahim Erdoğan - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Prof. Dr. İbrahim Türkoğlu - Bingöl Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi

Prof. Dr. İhsan Bulut - Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Prof. Dr. İhsan Dağtekin - Fırat Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi

Prof. Dr. İlhami Güler - Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Prof. Dr. İrfan Kalaycı - İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. John P. Portelli - Ontario Institute for Studies in Education University of Toronto

Prof. Dr. Jorge Valenzuela - Auburn University

Prof. Dr. Juhani Tuominen - University of Lapland Faculty of Art and Design

Prof. Dr. Marja Tuominen - University of Lapland Faculty of Social Sciences

Prof. Dr. Mehmet Yıldırım - Dicle Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet Akif Yörük - Atatürk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi

Prof. Dr. Mehmet Ali Demiral - Adnan Menderes Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

Prof. Dr. Muhterem Aydın - Fırat Üniversitesi, Veteriner Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa Çevik - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Prof. Dr. Mustafa Fatih Ertugay - Erzincan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi
Prof. Dr. Natalia Zubarevich - Moscow State University
Prof. Dr. Nilay Çabuk Kaya - Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Prof. Dr. Niyazi Mehdi - Azerbaycan Devlet Kültür ve Sanat Üniversitesi
Prof. Dr. Orhan Dengiz - 19 Mayıs Üniversitesi, Ziraat Fakültesi
Prof. Dr. Ömer Çaha - Yıldız Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Richard W. Mansbach - Iowa State University
Prof. Dr. Refik Abdulla - Muş Alparslan Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi
Prof. Dr. Rövsan Quliyev - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Prof. Dr. Sabir Rüstemli - Bitlis Eren Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Prof. Dr. Salih Yılmaz - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Prof. Dr. Şener Demirel - Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Prof. Dr. Şeref Kılıç - Ardahan Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi
Prof. Dr. Temir Jorobekov - Oş Devlet Üniversitesi Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü
Prof. Dr. Vedat Savaş - Fırat Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi
Prof. Dr. Veli Urhan - Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Abdulcelil Bilgin - Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. Bülent Çelikel - Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Cemil Oruç - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Ekrem Almaz - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Esin Kaya - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Faruk Alaeddinoğlu - Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Ferhat Ağırman - Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Gökhan Tuncel - İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Iveta Reinholde - University of Latvia
Doç. Dr. Mehmet Kamil Coşkun - Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. Menaf Turan - Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Mohammad Zaifzadeh - Ardabil Islamic Azad University
Doç. Dr. Murat Aktaş - Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Murat Ustaoglu - İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi
Doç. Dr. Naci Genç - Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Doç. Dr. Nurullah Ulutaş - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Ömer Faruk Altunç - Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Patrice Brodeur - Universite de Montreal
Doç. Dr. Rasool Asghari-Zakaria - University of Mohaghegh Ardabili, Faculty of Agriculture
Doç. Dr. Recep Aslan - Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. Serdal Seven - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Doç. Dr. Vahap Coşkun - Dicle Üniversitesi, Hukuk Fakültesi
Doç. Dr. Yunus Emre Özer - Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Yusuf Batar - Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Adem Levent - Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Adem Palabıyık - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Ayhan Koyuncu - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Atik ASLAN- Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Bayram Gündüz - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Canser Kardaş - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Celil Aydın - Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Demet Deniz - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Elif Kara - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Emine Cihangir - Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksek Okulu
Yrd. Doç. Dr. Ercan Çağlayan - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ercan Geçgin - Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Fadime Tosik Dinç - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Fazıl Karahan - Pamukkale Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Fırat Kurt - Muş Alparslan Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu
Yrd. Doç. Dr. Hanifi Körkoca - Muş Alparslan Üniversitesi, Sağlık Yüksekokulu
Yrd. Doç. Dr. Hidayet Kara - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Koç - Mus Alparslan Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. İrşad Sami Yuca - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. İskender Dölek - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Kasım Müminoğlu - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Akif Fidan - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Murat Polat - Muş Alparslan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Günerigök - Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyoloji
Yrd. Doç. Dr. Orhan Keskintaş - Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ömer Arslan - Muş Alparslan Üniversitesi, Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ömer Esen - Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Salih Özer - Muş Alparslan Üniversitesi, Mühendislik-Mimarlık Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Sertaç Hopoğlu - Iğdır Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Turan Güler - Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Veli Sırım – Namık Kemal Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Berat Çiçek - Muş Alparslan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dr. Viktorija Sipilova – Daugavpils University, Latvia

DAVETLİ KONUŞMACILAR / KEYNOTE SPEAKERS

Prof. Dr. Ahmet Balkaya - 19 Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Atilla Yayla - Haliç Üniversitesi
Prof. Dr. Aylin Görgün Baran - Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Bayram Coşkun - Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
Prof. Dr. Bekir Berat Özipek - Medipol Üniversitesi
Prof. Dr. Bülent Gülçubuk - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Cem Saatçioğlu - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Ellen Pirro - Iowa State University
Prof. Dr. Emine Feryal Turan - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Esmâ Durugönül - Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Feridun Yılmaz - Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat Ercan - Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Hacıağa Rüstembeyov - Bakü Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. İhsan Bulut - Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. İlhami Güler - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. John P. Portelli - University of Toronto
Prof. Dr. Juhani Tuominen - University of Lapland Emekli Öğretim Üyesi
Prof. Dr. Kenan Ören - Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Marja Tuominen - University of Lapland
Prof. Dr. Mustafa Çevik - Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Nilay Çabuk Kaya - Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Niyazi Mehdi - Azerbaycan Devlet Kültür ve Sanat Üniversitesi
Prof. Dr. Ömer Çaha - Yıldız Teknik Üniversitesi
Prof. Dr. Ömürbek Karymshakov - Arabev Kyrgyz State University
Prof. Dr. Richard W. Mansbach - Iowa State University
Prof. Dr. Rövsan Quliyev - Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Prof. Dr. Salih Yılmaz - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Temir Jorobekov - Oş Devlet Üniversitesi
Prof. Dr. Vahit Özmen - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Veli Urhan - Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Yıldız Akpolat - Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Fatih Erkoçoğlu - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Doç. Dr. Hacı Mustafa Açıkoz - Milli Eğitim Bakanlığı, Bakanlık Müşaviri
Doç. Dr. Hamit Ersoy - RTÜK Üyesi
Doç. Dr. Iveta Reinholde - University of Latvia
Doç. Dr. Mehmet Kasım Özgen - Cumhuriyet Üniversitesi
Doç. Dr. Mohammad Zaifzadeh - Ardabil İslamic Azad University
Doç. Dr. Patrice Brodeur - Université de Montreal
Doç. Dr. Taşkın Ketenci - Mersin Üniversitesi
Doç. Dr. Vahap Coşkun - Dicle Üniversitesi
Dr. Emin Yaşar Demirci - DAKA Genel Sekreteri

Dr. Hande Özsan Bozatlı - Avrupa Bölgeler Meclisi Başkanı

Dr. Necdet Subaşı - Başbakan Başdanışmanı

Dr. Kamala Shiriyeve - Guelph University

Dr. Orhan Sami Gültekin - Muş Eğitim ve Kalkındırma Vakfı Başkanı

Dr. Viktorija Sipilova - Daugavpils University

Bülent Şelli - İmbat Sualtı Görüntüleme Merkezi

Erdal Bahçıvan - İstanbul Sanayi Odası Başkanı

Gökhan Murat Kalsın - İstanbul Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı

Recep Tezgel - Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanı Danışmanı

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

EĞİTİM / EDUCATION

Sosyal ve İktisadi Kalkınma İçin Meslek Lisesi Mezunlarının İstihdamı -Mardin Örneği- Nurettin BELTEKİN, Ufuk ÇETE, Ömer ACAY, Mahmut AKAN	13
Dezavantajlı Çocuklara ve Gençlere Yönelik Hizmetlerin Değerlendirilmesi Ayhan BİLMEZ, Hamdullah KARASU	24
İslam İtikadında İnsan - Meta Münasebeti ve Sonuçları Furkan ASYA	36
Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümleri ve Üniversitelerine Katkıları Hatip ERDOĞMUŞ	52
Aday Öğretmenlik Uygulamasının Değerlendirilmesi (Muş İli Örneği) Teceli KARASU, Aslan Ali DEMİRKOL	62
Bir Sosyal Politika Olarak Eğitim: Şanlıurfa Örneği Celal İNCE	74
Bölge Medreselerinin Yazılı Edebiyatın Gelişmesindeki Rolü ve Spesifik Olarak Kürtçe Meâl ve Tefsirlere Katkısı Abdulkerim BİNGÖL, Mehmet SALMAZZEM	84
Bazı Üniversitelerde Açılan Kürt Dili ve Edebiyatı Bölümlerinin Bölgenin Normalleşme ve Gelişmesine Etkisi Nevzat EMİNOĞLU	98
STEM Eğitiminde Argümantasyon Yönteminin Etkilerinin İncelenmesi İbrahim ERDOĞAN, Bekir YILDIRIM, Ayşe ÇİFTÇİ, Hasan GÜLERYÜZ	109
Güneydoğu'da Yaşanan Terör Olayları Nedeniyle Göç Eden Öğrencilerin Eğitim Sürecinde Yaşadıkları Sorunlar (Van İli Örneği) Hasan Basri MEMDUHOĞLU, Emrah KULTAŞ	117
Bir Eğitim Sorunu Olarak Muş İlinde Öğretmen-Okul-Öğrenci Verilerinin Analizi Mustafa ŞEHİTOĞLU, Nevzat ERDOĞAN, Şerafettin YENER	131
Ortaöğretime Geçiş Sınavlarından Kaynaklı Sosyal Bilgiler Öğretiminde Karşılaşılan Sorunlar: Muş İli Örneği Şerafettin YENER	145

ENERJİ / ENERGY

Kalkınmada Yerel ve Sürdürülebilir Enerji Etkisi: Biyogaz Gökhan SATILMIŞ, Asım KAYGUSUZ	160
---	-----

Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Türkiye’deki Rüzgâr Enerjisi Potansiyeli ve Gelişimi Cem SAATÇIOĞLU, İrem YALKI BERKER	169
Bitlis İli Yenilenebilir Enerji Kaynakları Potansiyelinin Değerlendirilmesi Behçet KOCAMAN	182
MİNT Ülkelerinde Çevresel Kuznets Eğrisi Geçerliliği: Panel Veri Analizi İlyas OKUMUŞ, Abdulmecit YILDIRIM, Mehmet Akif DESTEK	196
Türkiye’de Doğal Gaz Piyasası, Doğal Gaz Tüketimi ve Bölgesel Kalkınma Gülsum AKARSU	204
Türkiye’nin Kentsel Atıklardaki Enerji Potansiyelinin İncelenmesi Emre GÖNEL, Faruk ORAL, Rasim BEHÇET	219
Fotovoltaik Sistemlerle Tarımsal Sulama Çalışması Sabir RÜSTEMLİ, Ramazan ÇELİK	228
Bitlis İlinin Güneş Enerjisi Santrali Yatırımı Açısından Değerlendirilmesi Şakir PARLAKYILDIZ, Muhsin Tunay GENÇOĞLU, Metin KAYNAKLI	241
Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezinin Farklı Enerji Türleri ile İncelenmesi Mehmet Akif DESTEK, İlyas OKUMUŞ	249
Bitlis İlindeki Katı Atıklardan Elektrik Enerjisi Üretiminin Değerlendirilmesi Behçet KOCAMAN	258
Türkiye’de Doğu Anadolu Bölgesinde Güneş Enerjisi Potansiyeli M. Tahir UÇAR, Nurettin ÜSTKOYUNCU	282
Elektrik Enerjisi Sektörünün Piyasa Yapısı ve Yoğunlaşma Analizi: Türkiye’nin İlk 1000 Sanayi Kuruluşu Üzerine Bir Uygulama Selahattin KAYNAK	292

KÜLTÜR VE TURİZM / CULTURE AND TOURISM

Muş İli ve Yakın Çevresinde Jeoturizm Açısından Değerlendirilebilecek Jeositler İskender DÖLEK, Fuat ŞAROĞLU	308
Alevi İnancında Araştırılmamış Bir Kutsal Mekân Örneği: Baba Mansur/Kurhüseyin Dergâhı İbrahim Burçin ASNA	321
Turizm ile Bölgesel Kalkınma İlişkisi, Muş Turizm Potansiyeline Yönelik Bir SWOT Analizi Sedat ÇELİK, ÖMER DORU	335
Sakin Şehir Vize’ye Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Bir Bakış Oğuz AZILI, Orhan AKOVA, Suna MUĞAN ERTUĞRAL	349

Sürdürülebilir Turizm Bağlamında Cittáslow “Yavaş Şehir” Hareketi ve Bölgesel Kalkınma İlişkisi Gökhan KARTAL, Serdar ÖZTÜRK	362
Kanaatin Veren Eli İle Kapitalin Homo Economicus’u Arasında Yaşanan Duygusal Salınımlar Abdülcelil BİLGİN	383
Bahattin Karakoç’un Şiirinde İdrâk ve İnşâ Unsuru Olarak Mâzi İbrahim BÜLBÜL	398
UNESCO Dünya Miras Listesinde Yer Alan Doğu Anadolu Bölgesi Varlıklarına Yönelik SWOT Analizi Suna MUĞAN ERTUĞRAL, Sezgi GEDİK, Orhan AKOVA	413
Muş Yöresi Kırsal Turizm Değerleri İhsan BULUT, Özgür Aydın BEKAR, Berna ÖZOĞUL	427

SANAYİ / INDUSTRY

Tutumlu İnovasyon: Konaklama Endüstrisi Üzerine Bir İnceleme İdris KIZILBOĞA	442
Dış Ticaretin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: TRB1 Bölgesi Örneği Mehmet Vahit EREN	450
İnovasyona Dayalı Kümelenmeler: Dünya ve Türkiye Uygulamaları Ali TURANLI	464
Firmaların Finansal Performansı Ar-Ge Yatırımlarından Etkilenir mi? Panel Veri Analizi ile bir Araştırma Müslüm POLAT, Bekir ELMAS	476
Üniversite Sanayi İşbirliğinin Kalkınma Üzerindeki Etkisi: Bitlis ve Muş İli Örneği Metin IŞIK, Berat ÇİÇEK	491
The Effects of Cyber Attacks and Countermeasures on Local Development Zeydin PALA	506

TARIM VE HAYVANCILIK / AGRICULTURE AND LIVESTOCK

Hayvan Kuduzu ve Dap Bölgesi Hayvancılığında Sosyo-Ekonomik Önemi Metin GÜRÇAY	515
Çayır ve Meraların Bölgesel Kalkınma Üzerindeki Etkisi Erdal ÇAÇAN, Alaaddin YÜKSEL	521
<i>Tulipa Sintenisii</i> ’nin Muş İlindeki Habitatlarının Belirlenmesi ve Ekonomik Olarak Değerlendirilmesi Sedat BOZARI	532
Kırsal Kalkınmada Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri Dilek ŞAHİN, Gülnihal TORAMANLI	543

Su Kesmesine Maruz Muş Ovası Buğday Ekim Alanlarında Sırt Ekim Sisteminin Uygulanabilme İmkânlarının Değerlendirilmesi Hasan KILIÇ	553
Osmanlıdan Genç Cumhuriyete Kalkınmanın Kaynağı Arayışları Çerçevesinde Gelişen Tarım-Sanayi Tartışması Yusuf Kemal ÖZTÜRK	568
GAP ve DAP'ın Tarım Sektörüne Etkilerinin Karşılaştırılması Daha TAŞTAN.....	580

Dış Ticaretin Bölgesel Kalkınmadaki Rolü: TRB1 Bölgesi Örneği

Mehmet Vahit EREN¹

Öz

Küreselleşme sürecinin dünyadaki bütün ülke ekonomilerinde yaşanması, dış ticaret ile kalkınma ilişkisini en çok araştırma yapılan konular arasında yer almasına yol açmıştır. Söz konusu süreç ile ülkeler arasındaki mal ve hizmet hareketlerinde de artışa neden olmaktadır. Dış ticaret, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesinde önemli bir role sahiptir. Yükselen ihracat, bölgesel üretimi artırarak ekonomik kalkınmanın motoru rolünü üstlenmektedir. Üretim artışı ve kalkınmanın sağlanması, bölgeye olan yatırımları artırmakta, ayrıca girişimcileri teşvik ederek verimliliğe ve rekabet üstünlüğüne pozitif katkılar sağlamaktadır. Bu çalışmanın amacı, son dönemlerde dış ticaret hacmi önemli ölçüde artan TRB1 Bölgesinin dış ticaretindeki değişimler ve öne çıkan sektörler ile ilgili bilgiler verdikten sonra aynı coğrafyadaki TRA1, TRA2 ve TRB2 Bölgelerinin sosyo-ekonomik göstergeleri ile karşılaştırmaktır. Çalışmanın bulgularına göre, iller ve bölgeler bazında ihracatta çok ciddi artışlar olmasına rağmen, söz konusu artışların illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamalarına etki etmediği tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Bölgesel Kalkınma, İhracat, İthalat, TRB1 Bölgesi.

The Role Of Foreign Trade In Regional Development: TRB1 Region Sample

Abstract

The process of globalization experienced in the entire country economy in the world has led to take place among the topics that most frequently researched between the relation of development and foreign trade. The concerned process leads to increase to the movements of goods and services between the countries. Foreign trade has an important role in the realization of regional development. Rising exports undertake the role of engine of economic development by increasing regional production. Providing of production growth and development increases investment in the region, and furthermore provides a positive contribution to productivity and competitive advantage by encouraging entrepreneurs. The purpose of this study is to compare with socio-economic indicators of TRA1, TRA2, TRB2 regions in same geography after giving information about changes of foreign trade of TRB1 region that has big increase in volume of foreign trade recently and prominent sectors. According to the findings of the study, although existing great rises in terms of provinces and regions in exports, it was determined that such a rise does not influence the socio-economic development sequencing of provinces and regions.

¹Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, mvahiteren@gmail.com

Key Words: Regional Development, Export, Import, TRB1 Region.

1. GİRİŞ

Kalkınma kavramının temelleri XV. yüzyıla dayanmasına karşın, ekonomik açıdan II. Dünya savaşı sonrasında ilgi görmüştür. Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı yapıtında maddi gelişme olarak tanımlanan kalkınma, 1800'lü yıllardan günümüze kadar sanayileşme, sermaye birikimi, insani gelişme ve yapısal reformlar gibi birçok anlamda kullanılmıştır (Polat, 2016: 57). 1970'li yıllara kadar kalkınma olgusu sadece ekonomik yapıdaki değişimleri dikkate alırken, sonraki yıllarda sosyal yapıdaki değişimler de ele alınmıştır (Atik ve Atay Polat, 2016: 141).

Ekonomik kalkınma ile kalkınmayı aynı anlamda kullanan Birdal ve Ulutan (1992) ekonomik kalkınmayı “düşük ve geri bir ekonomi ve gelir seviyesinden kurtularak ekonomik büyüme sürecine giriş” olarak tanımlamışlardır (Birdal ve Ulutan, 1992: 81-82). Kalkınmanın bir ülkenin refah düzeyi ile belirlenmesi nedeniyle refah içindeki bir toplum için “kalkınmasını gerçekleştirmiş bir toplum” denilmektedir (Arslan, 2010:142). Refah, kalkınmanın önemli bir bileşeni ancak kalkınma, refahın nasıl kullanıldığıyla ve nüfusun kişisel gelişim ve sağlık için mümkün olan en iyi potansiyele nasıl sahip olduğuyla da ilgilenmektedir (John and Abel, 2002: 638). Refah kavram olarak kişisel tüketimin yanı sıra sağlık, eğitim, kültür gibi kolektif tüketim artışını ifade etmektedir (Özgüven, 1988: 153). Kalkınmanın az gelişmişlikten bir adım öteye geçiş süreci olduğu ve refah düzeyinde ilerlemelerin olması ile gerçekleşebileceği vurgulanmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler, önceliği kalkınmaya vererek belirli bir düzeye ulaştıktan sonra büyümeyi hedeflemektedir. Gelişmiş ülkeler ise, belirli seviyede kalkınmış olduğundan öncelik kalkınma yerine belirli, aynı zamanda az gelişmiş ülkelere göre daha düşük düzeyde kabul edilebilecek bir büyüme hedefine odaklanmak ve politikalarını bu hedef çerçevesinde belirlemektedir (Turgut Işık ve Işık, 2016: 1).

1940'lı yıllardaki kalkınma ekonomisinin ortaya çıkışına kadar uzanan bölgesel kalkınma, ulusal kalkınma çabalarının bölgesel düzeye indirgenmesi olarak tanımlanmaktadır (Öztürk vd., 2014: 216). Ayrıca, gelir artışının yanı sıra bölgedeki sosyo-ekonomik yapının revizyonu anlamına gelmekte, istihdamı artırarak girişimciliğin teşvik edilmesi ve bölgenin öz kaynakları kullanılarak hayat standartlarının artırılması olarak da ifade edilebilmektedir (Karayün vd., 2012: 25; Polat ve Gökdemir, 2014: 99). Bölgesel kalkınma, ulusal kalkınmanın gerçekleştirebilmesi için vazgeçilmez bir süreç olup, bölgenin iç dinamiklerinin ortaya çıkarılması önem arz etmektedir (Aydın ve Şimşek, 2016: 187).

Bölgeler arası hem ekonomik hem de sosyal refah bakımından bir dengenin sağlanması, ekonomik büyüme ve kalkınma hedefi olan ülkelerin amacıdır. Ancak, birçok ülkede ekonomik ve sosyal aktiviteler belli merkezlerde toplandığından bölgeler arası gelişmişlik farkları sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu dengesizliklerin yok edilebilmesi veya en aza indirilebilmesi, kalkınma hedeflerinin sağlanması konusunda başarı ihtimalini artırmak için önem ihtiva etmektedir. Kalkınmada bölgesel düzeyde elde edilecek başarı, doğru müdahale araçlarının tercihi, yerel

aktörlerin katılımı ve taşıdıkları rol ile doğrudan ilişkilidir (Noyan Yalman ve Gündoğdu, 2014: 40).

Bölgesel gelişmişlik farklılıkları, günümüzde birçok ülkenin en belirgin özelliklerinden biri olarak bilinmektedir. Azgelişmiş ülkeler bakımından bölgesel gelişmişlik farklılıkları daha önemli boyutlarda olmaktadır. Bu sorunun; Türkiye bakımından da ivedilikle ele alınarak yok edilmesi veya en azından azaltılması için uygulanan politikalar, daha çok azgelişmiş bölgelerin kalkındırılması temelinde olmakla birlikte ekonomik olarak durgunlaşmış bölgeler çerçevesinde çözüme kavuşturulmasını da içermek zorundadır (Tüylüoğlu ve Karakaş, 2006: 195).

Türkiye’de cumhuriyetin ilan edilmesinden bu yana bölgelerarası yaşanan gelişmişlik farklarının yok edilmesi/azaltılması, bölgesel kalkınmanın hız kazandırılması ve sürdürülebilir bir gelişmenin gerçekleştirilmesi doğrultusunda uygulanan bölge planları, organize sanayi bölgeleri politikaları, kalkınmada öncelikli yöreleri hedef alan destek uygulamaları, kırsal kalkınma projeleri ve yatırımlarda devlet yardımları gibi politikalar; bölgelerarası gelişmişlik farklarını yok etmekte/azaltmada yeterince etkili olamamıştır (Vatansever Deviren ve Yıldız, 2014: 26).

Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle neredeyse tüm dünya ülkelerinde açık ekonomi politikaları uygulanmaktadır. Dolayısıyla dış ticaretin kalkınma üzerindeki etkisi bilinmekte olup, söz konusu olumlu etkiyi ülkelerin geneline yaymak ülke yöneticilerinin dış ticareti bölgesel politikalarla destekleyerek mümkün olmaktadır. Bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesine yönelik çalışmalar yapan dünya ülkeleri, bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için rekabet olanaklarının geliştirilmesi ve inovasyon odaklı üretim yapılmasının şart olduğunu belirtmektedir. Artan üretimin gerek yurtiçinde gerekse de yurtdışında alıcı bulabilmesi de üreticilerin talebe göre üretim yapmalarına bağlı olup, bölgesel bazda dış ticaretin arttırılmasının bölgesel kalkınmada önemli bir etken olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, TRB1 Bölgesinin dış ticaretindeki değişimler ve aynı coğrafyadaki TRA1, TRA2 ve TRB2 Bölgelerinin sosyo-ekonomik göstergeleri ile karşılaştırmaktır. Çalışmada, öncelikle bölgesel kalkınma ile dış ticaret arasındaki ilişki teorik olarak açıklanmaktadır. Daha sonra bölgesel kalkınmada TRB1 bölgesinin dış ticaret yapısı irdelenmekte olup, bölgeye ait dış ticaret verileri ve sosyo-ekonomik değişkenler, aynı coğrafyada yer alan diğer bölgelerin verileri ile karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir.

2. BÖLGESEL KALKINMA VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TEORİK ÇERÇEVE

Ekonomik kalkınma ile dış ticaret arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu görüşü, iktisat yazınında yaygın olarak kabul görmektedir. Dış ticaretin ekonomik kalkınmayı pozitif yönde etkileyeceği görüşü; A. Smith, D. Ricardo, J. S. Mill gibi klasik iktisatçılar tarafından da vurgulanmıştır (Aktaş, 2012: 212).

Günümüzde ülkelerin mal ve hizmet üretimi bakımından yetersiz olması, ülkeler arasında dış ticaret yapılmasının en önemli faktörüdür. Doğal kaynakların yerkürede

dengeli bir şekilde dağılımının gerçekleşmediği ve bu yönden zengin olan ülkeler, ihtiyaç fazlası olan kısmı ihraç ederek diğer ülkelere sattığı bilinmektedir. Doğal kaynak açısından fakir olan ülkeler ise ihtiyaçları olan ürünleri ithal etmektedir. Ayrıca üretim yöntemlerinin bilinmemesi ve bu yöntemleri uygulama becerisine sahip işgücünün olmaması da ülkeler arasındaki dış ticareti zorunlu kılmaktadır (Çelik vd., 2014: 43).

İhracatı arttıran en önemli faktörlerden birisi, sanayileşmenin gelişmesidir. Bu sebeple ihracat artışı, üretimin genişlemesine yol açtığından ekonominin gelişimi üzerine direkt bir etki yapmaktadır (Ersungur ve Noyan Yalman, 2009: 83). İhracatın yükselmesi, ülke içindeki diğer üretim alanlarını da etkileyerek buralarda maliyetleri azaltan yeniliklerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Başka bir deyişle, ihracat ile birlikte artan üretim, ekonomide dışsal ölçek ekonomilerinin oluşmasına yol açarak maliyetlerin azalmasına ve yeni üretim yöntemlerinin bulunmasına sebep olmaktadır. Ayrıca ihracatın artması, ihracatçı sektörün faaliyetlerinde kullanılan faktörlere olan talebi artırarak faktör gelirlerinin yükselmesini sağlamaktadır (Çütçü, 2013: 153).

Günümüzde ülkeler arasında ticari ilişkilerin gerçekleştirilmesinin en temel sebebi, ülkelerin mal ve hizmet üretimi açısından yetersiz bir durumda olmasıdır. Dünya üzerinde doğal kaynakların dengeli bir şekilde dağılmadığı bilinmektedir (Çelik vd., 2014: 43). Doğal kaynak bakımından zengin olan ülkeler, mevcut ürünlerinin fazla olan kısmını ihracat yolu ile diğer ülkelere satmaktadır. Doğal kaynak bakımından fakir olan ülkeler ise gereksinimleri olan ürünleri ithalat yoluyla gidermektedir. Ayrıca, üretim tekniklerinin bilinmemesinin dışında bu teknikleri uygulayacak işgücünün bulunmaması da ülkeler arasındaki ticaretin gelişmesinde etkili olmaktadır (Hepaktan ve Çınar, 2011: 120).

İhracat ve bölgesel kalkınma ilişkisinin teorik temelleri, ihracat tabanlı teorilere dayanmaktadır. Söz konusu teorilere göre, ihracat yapan sanayiler bölgesel iktisadi büyümede önem arz etmektedir. Bir bölgenin ekonomik büyümesinin ihracatta elde ettiği başarıyla yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bu başarı, rekabet ettiği bölgeye oranla mevcut ihracat yapısında bir gelişmenin ya da yeni ihraç ürünlerinin üretilmesinin bir neticesi olarak ortaya çıkmaktadır (Aktaş ve Çatalbaş, 2011: 63). Ayrıca, sadece sanayi ürünleri ihracatına önem verilmemekte, aynı zamanda bir bölgenin ihracatının imalat sanayi mallarından, hizmet odaklı mallardan ya da tarımsal mallardan oluşabileceği vurgulanmaktadır (Dawkins, 2003: 138).

3. BÖLGESEL KALKINMA VE DIŞ TİCARET İLİŞKİSİ: TRB1 BÖLGESİ ÖRNEĞİ

TRB (Ortadoğu Anadolu Bölgesi) NUTS 1 (Düzey 1)'e göre oluşturulan 12 bölgeden biridir. Bölge, NUTS 2'ye göre TRB1 (Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli) ve TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri) olmak üzere iki alt bölgeye ayrılmaktadır. Bölge, Düzey 3'e göre ise Malatya (TRB11), Elâzığ (TRB12), Bingöl (TRB13), Tunceli (TRB14), Van (TRB21), Muş (TRB22), Bitlis (TRB23) ve Hakkâri (TRB24) illerinden oluşmaktadır (Tutar, 2014: 148-151).

Türkiye’de ihracat ile kalkınma arasındaki ilişki incelendiğinde; genel olarak illerin kalkınmışlık düzeyleri arttıkça ihracattan almış oldukları payların da artış gösterdiği ifade edilmektedir (Taşkın vd, 2015: 84).

3.1. Bölgenin Dış Ticaret Analizi

Çalışmanın bu bölümünde, TRB1 bölgesine ait ihracat, ithalat, bölge dış ticaretinin Türkiye’deki payı, ekonomik faaliyetlere göre dış ticaret rakamları, bölgeden hangi ülkelere ihracat ve hangi ülkelere ithalat yapıldığı, veriler ışığında analiz edilmiştir.

Tablo 1: TRB1 Bölgesinde Bulunan İllerin İhracat Verileri (1000\$)

Yıl	Malatya	Elazığ	Bingöl	Tunceli	TRB1 Toplamı	TR Toplamı	TRB1/TR (%)
2002	71.618	24.328	28	-	95.974	36.059.089	0.266158
2003	89.738	34.254	326	-	124.318	47.252.836	0.263091
2004	127.124	13.363	432	-	140.918	63.167.153	0.223087
2005	121.620	48.280	222	85	170.208	73.476.408	0.23165
2006	151.417	68.265	351	18	220.051	85.534.676	0.257265
2007	180.604	57.928	951	67	239.550	107.271.750	0.223311
2008	255.607	45.260	665	60	301.591	132.027.196	0.228431
2009	221.155	30.015	1.478	19	252.668	102.142.613	0.247368
2010	275.562	39.988	6.254	64	321.868	113.883.219	0.28263
2011	280.505	42.773	4.917	-	328.195	134.906.869	0.243275
2012	282.729	55.277	7.350	-	345.356	152.461.737	0.22652
2013	311.871	262.623	6.295	43	580.831	151.802.637	0.382622
2014	309.507	234.939	8.551	328	553.325	157.610.158	0.351072

Kaynak: TÜİK(a), (04.08.2016)

Tablo 1, TRB1 bölgesine ait ihracat rakamlarını özetlemektedir. Buna göre, bölgenin ihracat yükünü diğer illere göre Malatya ve Elazığ çekmektedir. Bölgenin toplam ihracatı 2014 yılında 2002’ye göre %476, Türkiye’nin ise %337 artış göstermiştir. Başka bir ifadeyle, bölgenin ihracat artış hızı, Türkiye’nin ihracat artış hızından daha yüksektir. Ayrıca, bölge ihracatı 2002 yılında toplam ihracatın %0.26’sı iken, 2014’te %0.35’idir. 2014 yılında bölgede yapılan ihracatın %56’sı Malatya, %42’si ise Elazığ’dan yapılmaktadır.

Tablo 2: TRB1 Bölgesinde Bulunan İllerin İthalat Verileri (1000\$)

Yıl	Malatya	Elazığ	Bingöl	Tunceli	TRB1 Toplamı	TR Toplamı	TRB1/TR (%)
2002	22.381	11.499	94	24	33.997	51.553.797	0.065945
2003	36.898	17.823	218	-	54.939	69.339.692	0.079232
2004	29.824	13.582	8	471	43.885	97.539.766	0.044992
2005	28.136	64.210	70	192	92.608	116.774.151	0.079305
2006	44.342	88.895	27	504	133.768	139.576.174	0.095839
2007	56.828	23.032	243	163	80.266	170.062.715	0.047198
2008	55.721	29.864	358	18	85.961	201.963.574	0.042563
2009	47.058	37.191	345	0	84.594	140.928.421	0.060026

2010	91.943	71.438	1.003	87	164.472	185.544.332	0.088643
2011	106.489	57.711	933	-	165.134	240.841.676	0.068565
2012	96.872	47.394	1.429	18	145.712	236.545.141	0.0616
2013	81.437	25.045	1.015	771	108.266	251.661.250	0.043021
2014	82.952	27.671	1.240	62	111.924	242.177.117	0.046216

Kaynak: TÜİK(a), (04.08.2016)

Bölgeye yapılan ithalata ait veriler Tablo 2’de gösterilmektedir. Bölgenin yaptığı ithalatın nerdeyse tamamı Malatya (%74) ve Elazığ (%24) illeri tarafından yapılmaktadır. Ele alınan dönem itibarıyla (2002-2014) bölgenin ithalat artış oranı, Türkiye’nin artış oranından düşüktür. Bölgenin yaptığı ithalatın ülkenin toplam ithalatına oranı 2002 yılında %0.06 iken, 2014’te %0.04’e düşmüştür.

Tablo 3: Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.3)’e Göre İhracat Rakamları

Ürün başlıkları	2002		2014	
	Miktar (1000\$)	%	Miktar (1000\$)	%
1 İmalat	89.990	93.76	429.251	77.58
2 Madencilik ve taş ocakçılığı	3.389	3.53	84.443	15.26
3 Tarım ve ormancılık	2.595	2.71	37.062	6.70
4 Balıkçılık	-	-	2.501	0.45
5 Toptan ve perakende ticaret	-	-	68	0.01
6 Elektrik, gaz ve su	-	-	-	-
7 Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri	-	-	-	-
8 Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK(a), (04.08.2016)

Tablo 3’te bölgeden yapılan ekonomik faaliyetlere göre ihracat rakamları verilmektedir. 2002 yılında ihracatın neredeyse tamamı (%93.7) imalat sektöründen yapılmakta olup, 2014 yılında söz konusu sektörün ihracattan aldığı pay %77.5’e düşmüştür. Başka bir deyişle, bölgede yapılan ihracatın büyük bir kısmının sermaye yoğun ürünlerden oluştuğu söylenebilir. Son yıllarda madencilik ve taş ocakçılığı sektöründen yapılan ihracatta ciddi bir atılım görülmekle birlikte 2014 yılında 2002’ye göre yaklaşık olarak 24 katına çıkmıştır.

Tablo 4: Ekonomik Faaliyetlere (ISIC, Rev.3)’e Göre İthalat Rakamları

Ürün başlıkları	2002		2014	
	Miktar (1000\$)	%	Miktar (1000\$)	%
1 İmalat	24.263	71.37	86.461	77.25
2 Madencilik ve taş ocakçılığı	-	-	9	0.008
3 Tarım ve ormancılık	9667	28.43	25.393	22.69
4 Balıkçılık	-	-	60	0.06

5	Toptan ve perakende ticaret	68	0.20	-	-
6	Elektrik, gaz ve su	-	-	-	-
7	Gayrimenkul kiralama ve iş faaliyetleri	-	-	-	-
8	Diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmet	-	-	-	-

Kaynak: TÜİK(a), (04.08.2016)

Bölgenin yaptığı ekonomik faaliyetlere göre ithalat rakamları Tablo 4'te görülmektedir. 2002 (%71.3) ile 2014 yıllarındaki (%77.2) ithalatın büyük bir çoğunluğu imalat sektörüne yapılmaktadır. Başka bir deyişle, ithalatın büyük bir kısmının sanayi ürünlerinden oluştuğu görülmektedir. İkinci önemli ithalat kalemi ise tarım ve ormancılık sektörü olup, 2002 yılında ithalattan aldığı pay %28.4 iken, 2014 yılında aldığı payda düşüş olsa da %22.7 oranındadır.

Tablo 5: TRB1 Bölgesinin İhracatında ve İthalatında İlk 10 Ülke ve Toplam İhracatından Aldığı Yüzdelik Payları (2014)

İhracat			İthalat		
Ülke	Miktar (\$)	%	Ülke	Miktar (\$)	%
ABD	71.755.452	12.97	Çin	8.674.798	7.75
Irak	67.683.318	12.23	Tacikistan	8.454.867	7.55
İsveç	50.246.551	9.08	Türkmenistan	7.365.268	6.58
Hollanda	50.130.297	9.06	Özbekistan	6.909.545	6.17
Çin	46.465.989	8.40	Almanya	6.524.036	5.83
Almanya	36.557.918	6.61	İtalya	6.225.830	5.56
İtalya	23.373.881	4.22	Fransa	5.772.344	5.16
Rusya	18.011.239	3.26	İsviçre	5.405.544	4.83
Fransa	17.519.641	3.17	Hindistan	4.949.091	4.42
Brezilya	15.818.675	2.86	Güney Kore	4.903.642	4.38

Kaynak: TÜİK(b), (04.08.2016)

Tablo 5, 2014 yılına ait verilere göre bölgenin ticari ilişkiler yürüttüğü ilk 10 ülkenin toplam ihracattan aldığı oranları göstermektedir. Tablonun ihracat verilerine bakıldığında, bölgeden yapılan ihracatın yaklaşık %13'ü ile ABD ilk sırada yer alırken, ikinci sırada ise %12.2'lik oranla ülkenin de en fazla ihracat yaptığı ülkelerden olan Irak bulunmaktadır. Bölgenin ihracat ortaklarının genel olarak Avrupa ülkelerinden oluştuğu görülmektedir. İthalat verilerine göz atıldığında ise, bölgeye yapılan ithalatın yaklaşık %7.7'sinin yapıldığı Çin ilk sırada yer alırken, ikinci sırada ise %7.5'lik oranla Tacikistan bulunmaktadır. Bölgenin ithalat ortaklarının ise Asya, Avrupa ve Türkiye Cumhuriyetleri ülkelerinden oluştuğu belirtilmektedir.

3.2. Sosyo-Ekonomik Açından Bölgenin Diğer Bölgelerle Karşılaştırılması

Çalışmanın bu bölümünde, Doğu Anadolu bölgesinde bulunan TRB1 bölgesine ait nüfus verileri gözler önüne serildikten sonra, TRB1 bölgesinin aynı bölgedeki diğer alt bölgelerle (TRB2, TRA1, TRA2) gayri safi katma değer, beşerî sermaye, işgücü

ve son olarak gelişmişlik sıralamaları ile dış ticaret gibi sosyo-ekonomik veriler yardımıyla karşılaştırmalı bir analizi yapılmıştır.

Tablo 6: TRB1 Bölgesine Ait Nüfus Verileri

Göstergeler	Yıl	Malatya	Elazığ	Bingöl	Tunceli	TRB1	TR
Toplam Nüfus	2007	722.065	541.258	251.552	84.022	1.598.897	70.586.256
	2014	769.544	568.753	266.019	86.527	1.690.843	77.695.904
	2015	772.904	574.304	267.184	86.076	1.700.468	78.741.053
Nüfus yoğunluğu (kilometrek areye düşen kişi sayısı)	2007	61	64	30	11	45	92
	2014	65	67	32	12	47	101
	2015	66	68	32	12	47	102
Toplam Yaş Bağımlılık Oranı (%)	2007	54.34	52.65	60.85	39.6	53.89	50.36
	2014	50.41	47.92	52.46	37.34	49.16	47.6
	2015	50.59	47.92	52.04	37.12	48.99	47.57
Net Göç Hızı (Binde)	2008	-3.17	-6.41	-4.73	9.22	-3.85	-
	2014	-2.84	-7.77	-12.89	5.52	-5.66	-
	2015	-5.73	0.82	-11.96	-13.12	-4.88	-

Kaynak: TÜİK(c), (09.08.2016)

Tablo 6, TRB1 bölgesinin demografik yapısını göstermektedir. Bölgenin toplam nüfusuna bakıldığında, 2014 yılında 2007 yılına göre %5.7 oranında artış göstermekte, 2015 yılında ise bir önceki yıla göre nüfus oranı %0.5 oranında artarak yaklaşık 1.7 milyon kişiye yükselmektedir. 2015 yılı verilerine göre nüfusun %45'i Malatya ve %34'ü Elazığ'da yaşam sürmektedir. Bölge nüfusu, Türkiye nüfusunun sadece %2'sini oluşturmaktadır. Nüfus yoğunluğu bakımından bölge ortalamasının üzerinde olan iller, Elazığ ve Malatya illeridir. Başka bir deyişle, bölgenin nüfus yükünü söz konusu iki şehir çekmektedir. 15 yaş altı ve üstü nüfusun çalışma yaşında olanlara bağımlılığı, tüm ülkede olduğu gibi bölgede ve bölge illerinde düşmektedir. Geçim imkanlarının gün geçtikçe zorlaşması, genç yaşlı herkesin gücünün yettiğince reel ekonomi faaliyetlerinde yer aldığı söylenebilir. Net göç hızlarına bakıldığında 2015 yılı için bölgenin genel olarak göç verdiği; il bazında ise Malatya, Bingöl ve Tunceli'nin göç veren, Elazığ'ın göç alan iller olduğu görülmektedir.

Tablo 7: Bölgelere Ait Gayri Safi Katma Değer Verileri (TL)

Yıl	TRB1	TRB2	TRA1	TRA2	TR
2004	4.320	2.688	4.260	2.933	7.307
2005	5.057	3.126	4.620	3.379	8.338
2006	5.557	3.372	5.428	3.834	9.632
2007	6.297	3.814	6.137	4.125	10.744
2008	7.066	4.379	7.071	4.613	12.020
2009	7.584	4.846	7.707	5.026	12.000
2010	8.468	5.575	8.734	6.090	13.406
2011	9.759	5.894	9.893	6.708	15.500

Kaynak: TÜİK(c), (09.08.2016)

Doğu Anadolu Bölgesi'nin alt bölgeleri olan TRB1, TRB2, TRA1 ve TRA2 bölgelerine ait kişi başına düşen gayri safi katma değer (GSKD) göstergelerine ait veriler, Tablo 7'de sunulmaktadır. Buna göre; ele alınan dönem itibarıyla bölgelere ait GSKD verilerinin Türkiye ortalamasının altında olduğu görülmektedir. 2011 yılında 2004 yılına göre GSKD verisi Türkiye'de %112.1; TRB1'de %125.9; TRB2'de %119.3; TRA1'de %132.2 ve TRA2 bölgesinde %128.7 oranında artış göstermektedir. Bölgelere ait söz konusu verinin artış hızı ülke artış hızından yüksektir.

Tablo 8: Temel Sektörlerin Gayri Safi Katma Değer İçindeki Payları (%)

	2004			2011		
	Tarım	Sanayi	Hizmetler	Tarım	Sanayi	Hizmetler
TR	10.7	28.0	61.3	9.0	27.5	63.5
TRA1	23.5	17.5	59.0	17.4	20.0	62.7
TRA2	34.5	11.9	53.7	24.8	14.0	61.2
TRB1	15.4	21.3	63.2	14.0	22.8	63.2
TRB2	24.3	17.3	58.3	23.0	15.2	61.8

Kaynak: TÜİK(d), (09.08.2016)

Tablo 8'de bölgelerdeki temel sektörlerin GSKD içindeki payları verilmektedir. 2011 yılında 2004 yılında göre; tarım sektörünün payı bütün bölgelerde düşmekte, TRB2 bölgesi dışında kalan bölgelerde sanayinin payı artmakta ve TRB1 bölgesinde bir değişim olmamakla birlikte diğer bölgelerde hizmetler sektörünün payı yükselmektedir. TRB1 bölgesine ait GSKD verilerine bakıldığında tarım sektörünün Türkiye ortalamasının üzerinde olup, sanayi ve hizmetler sektöründe ise altındadır. Bölgede sanayi sektörü gelişim gösterse de tarım önemli bir geçim kaynağıdır.

Tablo 9: Bölgelerin Beşeri Sermaye (Eğitim ve Sağlık) Açısından Analizi

Değişkenler	Yıl	TRB1	TRB2	TRA1	TRA2	TR
İlköğretimde öğretmen	2002	25	32	24	29	28
başına düşen öğrenci sayısı	2014	14	18	14	16	14
	2015	12	15	13	15	12
Yüksekokul veya fakülte mezunu oranı (%)	2008	5.68	2.96	5.45	3.13	7.21
	2014	12.42	7.71	11.54	8.09	12.95
	2015	13.5	8.71	12.4	8.98	14.2
Toplam Hekim Sayısı	2002	2.091	1.132	1.417	496	91.949
	2014	3.025	2.263	1.994	1.226	135.616
Toplam Yatak Sayısı	2002	4.388	2.237	3.283	944	148.571
	2014	6.197	4.514	4.336	2.126	206.836

Kaynak: TÜİK(c), (09.08.2016)

Bölgelerin eğitim ve sağlık sektörlerine ait kalkınma değişkenlerine Tablo 9'da yer verilmektedir. Türkiye'de olduğu gibi ele alınan bölgelerde de ilköğretimde

öğretmen başına düşen öğrenci sayısında ciddi düşüşler gözlemlenmektedir. TRB1 bölgesi dışındaki bölgeler, söz konusu değişken açısından Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Bölgelerdeki yüksekokul veya fakülte mezunu oranına bakıldığında, Türkiye’de olduğu gibi artış görülmektedir. Bütün bölgelerdeki söz konusu oran, Türkiye ortalamasının altındadır. Sağlık göstergelerinden toplam hekim sayısı ve toplam yatak sayısı, TRA2 ve TRB2 bölgesinde Türkiye’deki artış oranından daha yüksek bir oranda artış göstermektedir. Bölgelerden göçü önleyebilmek için kamu yatırımları yükselmekte, insan sağlığının yadsınamaz önemi olduğundan ötürü insana yatırım yapılmaktadır.

Tablo 10: Bölgelerin İşgücü Yapısı

Değişkenler (15-64 yaş)	Yıl	TRB1	TRB2	TRA1	TRA2	TR
İşgücüne	2014	50.4	51	55.5	57.9	55.1
Katılım Oranı	2015	51.6	49.5	55.7	57.8	56.1
İşsizlik Oranı	2014	7.8	13.8	7.7	3.5	10.1
	2015	8.3	9.6	6.2	4.1	10.5
İstihdam Oranı	2014	46.5	44	51.2	55.9	49.5
	2015	47.3	44.8	52.3	55.4	50.2

Kaynak: TÜİK(e), (09.08.2016)

Tablo 10’da bölgelerin 15-64 yaş aralığı için işgücü piyasasına ait veriler özetlenmektedir. İşgücüne katılım oranı göstergesinde, 2015 yılında 2014’e göre Türkiye’de olduğu gibi bütün bölgelerde artışlar görülmektedir. 2015 yılı için TRA2 bölgesi dışındaki diğer bölgeler, Türkiye ortalamasının altındadır. TRB2 ve TRA1 bölgelerinde işsizlik oranı düşmekte, diğer bölgelerde ise Türkiye’de olduğu gibi artmaktadır. TRA2 bölgesi dışındaki diğer bölgelerde istihdam oranı Türkiye’de olduğu gibi artış göstermektedir. Söz konusu değişken, TRB1 ve TRB2 dışındaki bölgelerde Türkiye ortalamasının üzerindedir.

Tablo 11: Bölge ve İllerinin Gelişmişlik Sıralamaları ve İhracat Verileri (1000\$)

	1996	2003		2011	
	Gelişmişlik Sıralaması	Gelişmişlik Sıralaması	İhracat	Gelişmişlik Sıralaması	İhracat
TRB1	-	20	124.318	20	328.195
Malatya	38	39	89.738	42	280.505
Elâzığ	33	34	34.254	39	42.773
Bingöl	73	71	326	72	4.917
Tunceli	60	48	-	58	-
TRB2	-	26	11.973	26	369.446
Van	67	70	2.839	75	20.127
Muş	76	76	-	81	7.873
Bitlis	71	74	1.210	76	2.333
Hakkâri	70	72	7.924	80	339.112
TRA1	-	22	10.880	22	28.326
Erzurum	56	55	9.854	59	22.907
Erzincan	47	53	886	45	2.180

Bayburt	64	61	140	64	3.240
TRA2	-	25	37.391	25	178.467
Ağrı	74	75	8.165	79	77.697
Kars	62	62	2.358	68	1.094
Iğdır	69	64	26.689	69	98.080
Ardahan	72	69	178	71	1.595

Kaynak: DPT, 2003; DPT, 2013 ve TÜİK(c) (10.08.2016) verilerinden derlenmiştir.

Son olarak TRB1, TRB2, TRA1 ve TRA2 bölgeleri ve bölgeleri oluşturan illere ait gelişmişlik sıralamaları ile ihracat rakamları Tablo 11'de gösterilmektedir. Buna göre, TRB1 bölgesinin diğer bölgelere göre 2003 yılında hem gelişmişlik sıralaması hem de ihracatı daha yüksek olup, 2011 yılında ise gelişmişlik sıralamasında bir değişiklik görülme de ihracat sıralamasında ikinci sıraya gerilemiştir. Bölge, 2003 yılındaki gelişmişlik sıralamasında 20. olup her dört bölgenin toplam ihracatının %67'sini yapmıştır. 2011 yılında ise sıralamada bir değişiklik olmamasına rağmen ihracat %36'ya düşmüştür. TRB2 bölgesi 2003 yılında sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında 26. sırada olmasına rağmen yaptığı ihracat, toplam bölge ihracatının %6'sını oluşturmaktadır. 2011 yılında ise sıralamada bir değişiklik olmasa da ihracat, toplam bölge ihracatının %41'ine yükselmiştir.

İl bazında değerlendirildiğinde ise Elâzığ, 2011 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nin en gelişmiş ili olmasına karşın, ihracat hacmi bakımından sınır illeri olan Iğdır, Ağrı ve Hakkâri dışında Malatya'dan sonra en yüksek beşinci ilidir. Sınır kapısı olduğundan dolayı, ele alınan bölge illeri içerisinde en çok ihracat hacmine sahip il Hakkâri'dir. Hakkâri, 2003'te gelişmişlik sıralamasında 72. Sıradayken ihracatını 2011 yılında yaklaşık 43 katına çıkarmasına rağmen 80. sıraya gerilemiştir. Keza Malatya, 2003'te gelişmişlik sıralamasında 39. sıradayken ihracatını 2011 yılında 2.6 katına çıkarmasına rağmen 42. sıraya gerilemiştir. Dolayısıyla ihracattaki artışın gelişmişlik sıralamalarına yansımadağı, sıralamada bir yükselmeye yol açmadığı ifade görülmektedir.

4. SONUÇ

Kalkınma, iktisat yazınında İkinci Dünya Savaşı sonrasında yer almaya başlamıştır. Nitekim, bölgesel düzeyde gelişmişlik farklarının giderilerek ulusal kalkınmanın gerçekleşeceği düşüncesi yaygınlık kazanmıştır. Bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesinde kilit rolü üstlenen aktörlerden biri de dış ticaret olup, çalışmanın temasını oluşturan söz konusu iki kavram arasındaki ilişkinin temelleri ihracat tabanlı teorilere dayanmaktadır. Teorilere göre, bölgesel kalkınmanın itici gücü ihracattır. İhracatın artması, üretimi teşvik edecek, artan üretim de ölçek ekonomileri sayesinde maliyet düşüşüne neden olacak, rekabet edebilirlik ve verimlilik yükselecektir. Ayrıca, üretimin artması yatırımlarda artışa yol açarak istihdamı artıracak, işsizliği azaltacak, nitelikli işgücü ihtiyacı ortaya çıkacak ve bu doğrultuda eğitimlerin alınması önem kazanacaktır.

Kalkınma ile dış ticaret arasında ilişkiyi analiz eden birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmada ise, Doğu Anadolu Bölgesi'nin alt bölgesi olan TRB1 (Düzy 2)

bölgesi için bölgesel kalkınmada dış ticaretin önemi analiz edilmeye çalışılmıştır. Bölgenin ihracatındaki büyüme oranı ülke ortalamasından yüksek olup, en büyük pay Bingöl iline aittir (304 kat). Bölgenin ihraç ve ithal ettiği ürünlerin büyük çoğunluğunun sermaye yoğun ürünlerden oluştuğu görülmektedir. En fazla ihracat yapılan ülke ABD, ithalat yapılan ülke ise Çin'dir.

Çalışmanın diğer bölgelerle karşılaştırmak amacıyla irdelenen göstergelerden biri de gayri safi katma değer olup, 2007 yılına kadar TRB1 bölgesi diğer bölgeleri göre daha iyi konumdayken 2008 yılından sonra TRA1 bölgesi en iyi konuma geçmiş, TRB1 bölgesi ise en iyi ikinci bölge olmuştur. Bölgelerdeki temel sektörlerin GSKD içindeki paylarına bakıldığında TRB1 bölgesindeki hizmetler sektörü diğer üç bölgeye göre daha fazla pay almaktadır. Bir diğer gösterge ise beşeri sermaye olup, eğitim ve sağlık değişkenleri açısından TRB1 bölgesi diğer üç bölgeye nazaran daha ilerdedir. Yine işgücü piyasası analiz edildiğinde TRB1 bölgesi işgücüne katılım ve istihdam oranının yüksekliği ve işsizlik oranının düşüklüğü bakımından dört bölge arasında üçüncü sırada olup, iyi bir konumda değildir. Son olarak bölgelerin ve bölgedeki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları ile ihracat rakamları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Analize göre, 2003-2011 döneminde bölgelerin gelişmişlik sıralamalarında bir değişiklik gözlemlenmese de ihracat verilerinde artışlar olmuştur. İhracatta en büyük patlamayı TRB2 bölgesi, hemen ardından ikinci sırada ise TRA2 bölgesi yapmıştır. Bu iki bölgede bulunan illerin komşu ülkelere sınır kapılarının bulunması ve bu ülkeler arasında ticari gelişmelerin olması, söz konusu ihracat artışına yol açtığı söylenebilir.

İhracata dayalı büyüme modelinin benimsenmesi ile dış ticarete önemli gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle 2000 sonrasında bölgeye yapılan yatırımlar, sosyo-ekonomik hayata yeni bir hız kazandırdığını belirtmek gerekir. Reel üretimin artmasıyla bölgeden sağlanan vergi gelirleri artmış, bölgede yaşayanlara eğitim ve sağlık gibi alanlarda yatırım olarak geri dönmüştür. Ancak, bu yatırımlar bazı illerden özellikle sağlık ve eğitim alanlarında nitelikli eleman göçünü engelleyememiştir. İnsan sağlığı ve eğitimin önemi büyük olduğundan, geçmişten günümüze vatandaşlar, imkanların daha iyi olduğu şehirlere yerleşmektedir. Bu da o ilde/bölgedeki gelişmişliğin diğer illere/bölgelere göre geride kalmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, iller ve bölgeler bazında ihracatta çok ciddi artışlar olmasına rağmen, söz konusu artışların illerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamalarına yansımadağı görülmektedir. Bölgedeki göçün engellenip, nitelikli eleman ihtiyacının giderilmesi ve yatırımcıları o illere/bölgelere çekecek çok cazip teşvik politikaları uygulanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aktaş, M. T. & Çatalbaş, N. (2011). Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Kalkınma ve İhracat İlişkisi Üzerine Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXXI(II), 61-90.
- Aktaş, T. (2012). Küreselleşme, Kalkınma ve Dış Ticaret. İktisadi Kalkınma (Ed. Bülent Günsoy & Ceyda Özsoy). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.

- Arslan, H. 2010. Dini Tutumlar ve Kalkınma. *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15(1), 139-161.
- Atik, H. & Atay Polat, M. (2016). Kalkınma Süreci ve Kadın İşgücünün Sosyo-Ekonomik Statüsüne Etkileri. *Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar* (Ed. Halil İbrahim Aydın & Yunus Emre Özer), Ankara: Orion Kitabevi.
- Aydın, H. İ. & Şimşek, T. (2016). Kalkınma-Yönetişim İlişkisi: MENA Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar* (Ed. Halil İbrahim Aydın & Yunus Emre Özer), Ankara: Orion Kitabevi.
- Birdal, İ. & Ulutan, B. (1992). *Ekonomik Kalkınma Stratejisi*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Çelik, O., Recepoğlu, M. & Doğan, K. C. (2014). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajans Faaliyetlerinin Beşeri Sermaye ve Dış Ticaret Yönlü Analizi. *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 3(6), 39-50.
- Çütçü, İ. (2013). İhracatçı Firmaların Kalkınmaya Etkisi ve Firmaların İhracat Performansını Etkileyen Faktörler: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Üzerine Bir Uygulama. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(15), 151-184.
- Dawkins, C. J., (2003). Regional Development Theory: Conceptual Foundations, Classic Works, and Recent Developments. *Journal of Planning Literature*, 18(2), 131-172.
- DPT. (2003). *İllerin Ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması İllerin Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003)*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- DPT. (2013). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE 2011)*. Ankara: Kalkınma Bakanlığı.
- Ersungur, Ş. M. & Noyan Yalman İ. (2009). Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği: Sivas İlinde Bir Uygulama. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(1), 81-98.
- Hepaktan, C. E. & Çınar, S. (2011). Türkiye’nin Dış Ticaretinin Bölgesel Profili. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXX(I), 117-140.
- John, T. J. & Abel, R. (2002). “Sustainable Development and Health: An Indian Perspective”, *LANCET*, 360, pp.638-639.
- Karayün, İ., Aydın H. İ. & Gülmez, M. (2012). The Role Of Logistics In Regional Development. *Annals of the Constantin Brâncuşi University of Târgu Jiu, Economy Series*, Issue 4/2012, 25-31.
- Noyan Yalman, İ. & Gündoğdu, Ö. (2014). Kadın Girişimciliği Ve Bölgesel Kalkınma: TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgesinde Uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 9(1), 39-70.
- Özgüven, A. (1988). *İktisadi Büyüme İktisadi Kalkınma Sosyal Kalkınma Planlama ve Japon Kalkınması*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Öztürk, M., Eroğlu, N., Eroğlu, İ. & Aydın, H. İ. (2014). Development Agencies on the Way to the Regional Development: Comparison of Turkey and România. *International Conference on Economic Sciences and Business Administration*, Bucharest, Romania, 215-222.

- Polat, E. & Gökdemir, L. (2014). Türkiye’de 1980 Sonrası Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları, *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar* (Ed. Metin Berber, Deniz Özyakışır, Halil İbrahim Aydın), Ankara: Savaş Yayınevi.
- Polat, E. (2016). İktisadi Kalkınmanın Teorileri, *Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar* (Ed. Halil İbrahim Aydın ve Yunus Emre Özer), Ankara: Orion Kitabevi.
- Taşkın, E., Yılmaz, M., Söylemez., C. & Karaş, G. (2015). Ege Bölgesi’nin Kalkınma ve İhracat İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme. *I. Uluslararası Kafkasya-Orta Asya Dış Ticaret ve Lojistik Kongresi (1-3 Ekim)*, Kars.
- Turgut Işık, T. & Işık, H. (2016). İktisadi Kalkınma Üzerine Yazın Taraması ve Tarihsel Gelişimi, *Kalkınma Üzerine Ekonomi-Politik Yazılar* (Ed. Halil İbrahim Aydın & Yunus Emre Özer), Ankara: Orion Kitabevi.
- Tutar, F. (2014). Türkiye’nin AB’ye Uyum Sürecinde Yeni Bir Bölge Sınıflandırma Sistemi Uygulaması: İBBS, *Bölgesel Kalkınma Üzerine Yazılar* (Ed. Metin Berber, Deniz Özyakışır, Halil İbrahim Aydın), Ankara: Savaş Yayınevi.
- TÜİK(a), Bölgesel Hesaplar, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do#> (04.08.2016)
- TÜİK(b), Bölgesel Hesaplar, <https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=9¶m2=4&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5811> (04.08.2016)
- TÜİK(c), Bölgesel Hesaplar, <https://biruni.tuik.gov.tr/bolgeselistatistik/degiskenlerUzerindenSorgula.do#> (09.08.2016)
- TÜİK(d), Bölgesel Hesaplar, <http://www.tuik.gov.tr/PreTabloArama.do> (09.08.2016)
- TÜİK(e), Bölgesel Hesaplar, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr> (09.08.2016)
- Tüylüoğlu, Ş. & Karakaş, D. N. (2006). Bölgesel Kalkınma ve Ekonomik Durgunlaşma Süreci: Zonguldak Örneği. *Amme İdaresi Dergisi*, 39(4), 195-224.
- Vatansever Deviren, N. & Yıldız, O. (2014). Bölgesel Kalkınma Teorileri Ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye’deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri. *Akademik Bakış Dergisi*, (44), 1-35.